

UOT 82

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.1.221>

MEHRİBAN SULTANOVA

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ƏBƏDİYAŞAR OBRAZI NAXÇIVAN SƏHNƏSİNDƏ

Ümummilli Lider Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçilik tarixində silinməz iz qoymuş dahi şəxsiyyətdir. Xalqımızın müstəqillik arzusunun, milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsi, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulması bu görkəmli siyasi xadimin adı ilə bağlıdır; bu qiymətli siyasi irs dövlətçilik tariximizə qızıl hərflərlə əbədi həkk olunmuşdur. Məhz buna görədir ki, böyük vətənpərvər, müdrik rəhbər, dünyaşöhrətli siyasətçi Heydər Əliyevin bədii obrazının yaradılması, bu tarixi şəxsiyyətin dahiliyini, müəyyən tarixi prosesləri, mövcud ictimai-siyasi şəraiti düzgün dəyərləndirmək və təbliğ etmək müasir milli dramaturgiyamızın tələbatına çevrilmişdir. Həmin əsərlər uğurlu səhnə taleyi yaşamaqla geniş tamaşaçı kütləsi tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Qədim və zəngin sənət ənənələrinə malik Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Milli Dram Teatrının da repertuarında ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əbədiyaşar obrazının canlandırıldığı tamaşalar xüsusi yer tutur. İstisnasız demək olar ki, Naxçıvan teatri bu şərəfli missiyanı uğurla yerinə yetirmiş, bu sahədə gözəl ənənə formalaşdırmışdır.

Məqalədə professor, yazıçı-publisist Adil Babayevin 2008-ci ildə teatrda səhnələşdirilən “Koroğlunun Çənlibelə qayıdışı” əsərinin, İftixar Piriyevin “Qurtuluş dastanı” epik tarixi dramı əsasında 2015-ci ildə hazırlanmış eyniadlı tamaşanın uğurlu səhnə taleyindən bəhs edilir. Eyni zamanda tanınmış yazıçı-dramaturq, professor, Əməkdar jurnalist Aqşin Babayevin 1993-cü ildə qələmə aldığı “Xilaskar” pyesinin yeni səhnə təcəssümü sənətkarlıq baxımından ətraflı təhlil olunur, tamaşa dahi siyasətçi kimi həm də milli ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin kamil bilicisi olan ümummilli lideri Heydər Əliyevin 100 illik yubileyinə qiymətli sənət töhfəsi kimi dəyərləndirilir. Hər üç əsərin əsas ideyası – Azərbaycanın kəşməkəşli, mübarizələrlə dolu yaxın tarixi, xalqın öz liderinin ətrafında sıx birləşməsi və bunun sayəsində azadlığa, müstəqilliyə, inkişafa qovuşması uğurlu səhnə həllini tapmışdır. Məqalədə qeyd olunur ki, ulu öndərin milli yaddaşımıza əbədi həkk olunmuş işıqlı obrazını yüksək səviyyədə canlandırmaq şərəfli bir iş olmaqla yanaşı, həm də böyük məsuliyyət tələb edir. Yuxarıda bəhs olunan hər üç tamaşada ümummilli liderin bədii obrazını peşəkarlıqla canlandıran Xalq artisti Rza Xudiyev bu çətin və şərəfli işin öhdəsindən məharətlə gələ bilmiş, özünəməxsus ifa tərzilə yadda qalan obrazlar yaratmışdır.

Açar sözlər: *ümummilli lider Heydər Əliyev, dramaturgiya, bədii obraz, səhnə, teatr, aktyor, ifa tərziləri, tamaşaçı.*

Ümummilli lider Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçilik tarixində silinməz iz qoymuş dahi şəxsiyyətdir. Xalqımızın müstəqillik arzusunun, milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsi, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulması bu görkəmli siyasi xadimin adı ilə bağlıdır. Ulu öndərin siyasi fəaliyyəti ölkənin və xalqın taleyinə, gələcəyinə, xilas və inkişafına həsr edildiyi üçündür ki, bu siyasi irs dövlətçilik tariximizə qızıl hərflərlə əbədi həkk olunmuşdur. Heydər Əliyevin fəaliyyətinin miqyası o qədər çoxşaxəli və hüdudsuzdur ki, O, yüksək erudisiyası, fenomenal zəkası, heyrətamiz analitik təfəkkürü, uzaqgörənliyi və müdriqliyi ilə seçilən elə böyük şəxsiyyətdir ki, bədii ədəbiyyatımızda bu tarixi şəxsiyyətin obrazının canlandırılması həm başlıca məram, həm də şərəfli, məsuliyyətli bir vəzifə hesab olunmaqdadır. Məhz buna görədir ki, dünyaşöhrətli siyasətçi Heydər Əliyevin bədii obrazının yaradılması, bu tarixi şəxsiyyətin dahiliyini, onun siyasi fəaliyyətini və xalqımız qarşısındakı misilsiz xidmətlərini düzgün dəyərləndirmək və təbliğ etmək müasir milli dramaturgiyamızın da tələbatına çevrilmişdir. Həmin əsərlər uğurlu səhnə taleyi yaşamış, geniş tamaşaçı kütləsi tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanmışdır.

Qədim və zəngin sənət ənənələrinə malik Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Milli Dram Teatrı son illərdə siyasi-tarixi əsərlərə müraciət edərək yeni sənət uğurlarına imza atır. Bu sənət məbədinin repertuarda ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin əbədiyaşar obrazının canlandırıldığı tamaşalar xüsusi yer tutur. İstisnasız demək olar ki, hər bir sənət ocağı kimi bu iş böyük şərəf və məsuliyyətlə yanaşan Naxçıvan teatrı bu sahədə uğurlu ənənə formalaşdırmışdır. 2008-ci ildə teatrda professor, yazıçı-publisist Adil Babayevin "Koroğlunun Çənlibelə qaydıışı" əsəri [2] ərsəyə gətirilmiş, ulu öndər Heydər Əliyevin obrazının ilk səhnə təcəssümü kimi bir sənət hadisəsinə imza atmışdır. Tamaşa Naxçıvan teatrının 125, ulu öndərin 85 illik yubileylərinə həsr edilməsi ilə də əlamətdardır. Səhnə əsərində şifahi xalq ədəbiyyatımızın, türk dünyasının məşhur xalq qəhrəmanı Koroğlu ilə ulu öndərimizin müqəddəs ideallar uğrunda yorulmaz mübarizə aparan obrazları məhəratlə çulğalaşdırılmışdır. Akademik İsa Həbibbəyli yazır: "Müəllifin "Koroğlunun Çənlibelə qaydıışı" əsərində də tarixilik, elmilik və müasirlik vəhdət təşkil edir. Adil Babayevin prinsipləri vahid məcrada birləşdirməyi bacarması onun əsas uğuru sayıla bilər. "Koroğlunun Çənlibelə qaydıışı" Azərbaycan (Naxçıvan) səhnəsində uğurla nümayiş etdirilən vətənpərvərlik dramıdır. Əsərdə xalq qəhrəmanı Koroğlu ilə ümummilli lider Heydər Əliyevin mübarizəsini və ideallarını böyük bacarıqla uzlaşdırmışdır. Beləliklə, əsər tarixiliklə müasirliyin vahid mövqedən təqdimi baxımından əhəmiyyətlidir" [2, s. 69].

Əsərdə 93-cü ilin ortalarında – Azərbaycanın məhv olma təhlükəsi ilə üz-üzə qaldığı bir vaxtda Koroğlu – Heydər Əliyev Vətənin müsibətlərinə biganə qala bilməyərək bir qəhrəman, xilaskar kimi xalqın imdadına yetir. O, xəyalən Babəkdən, Şah İsmayıldan və Atatürkdən xeyir-dua, güc-qüvvət, idrak alaraq Azərbaycanı parçalamağa, bölüşdürməyə çalışan daxili və xarici düşmənləri məğlub etməyi bacarır, ölkədə asayiş, sabitlik, nizam və intizam yaradır. Əsərin sonlarında Dədə Qorqudun Koroğlunu – Heydər Əliyevi "Oğuz lideri" adlandırması əsərin bədii ideyasının daha da qüvvətli vurğulanmasına xidmət edir. Tamaşadan da aydın olur ki, dramaturq məqsədinə çatmış, Heydər Əliyev obrazını tarixdə iz qoymuş şəxsiyyət kimi bütün xarakterik keyfiyyətləri ilə təqdim edə bilmişdir. Azərbaycanın 1989-96-cı illər siyasi həyatını bir dram əsərində tamaşaçı auditoriyasına bütün reallıqları ilə təqdim edə bilmək filologiya elmləri doktoru, professor Adil Babayevin "böyük dramaturqluq qabiliyyətinin təcəssümü" kimi qiymətləndirilir [8, s. 178-179]. Filologiya elmləri doktoru Nəriman Seyidəliyevin dediyi kimi, "Dramaturq hadisələr üzərində o qədər düşüncə daşınmışdır ki, əsərdə heç bir hadisə tamaşaçıda təəccüb və etiraz doğurmur" [2, s. 74]. XX əsrin sonlarındakı milli azadlıq və müstəqillik uğrunda şərəfli mübarizə tarixini tamaşaçı yenidən yaşayır, ümidlərin tükəndiyi son anda güclü iradə və idraka malik xilaskarın meydana atılması nəticəsində tamaşaçı çöhrəsindən ümid işığı boylanır.

Ümummilli liderin Azərbaycana qaydıışı və ölkəni düşdüyü bəladan xilas etməsi tamaşanın əsas leytmotivini təşkil edir. Bu mənə də tamaşada da Azərbaycançılıq ideallarının tən-tənəsini dolğun şəkildə əks etdirilir. Xalq rəssamı Hüseynqulu Əliyevin bədii tərtibatı, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi Şəmsəddin Qasımovun musiqi tərtibatı, Xalq artisti Həsən Ağasoy, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti Xəlil Hüseynov, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar artistləri Elmira Kərimova, Vidadi Rəcəbli və digər sənətkarlardan ibarət aktyor heyətinin ürəklə, ilhamla tamaşada iştirak etdiyini, yaradıcı heyətin işinin uğurlu alındığını vurğulayan filologiya elmləri doktoru Nəriman Seyidəliyev əsas obrazın ifaçısı haqqında yazır: "Aktyor ifasından danışanda, ilk növbədə, əsərin baş qəhrəmanı Koroğlu rolunun ifaçısı, Xalq artisti Rza Xudiyevin aktyorluq məha-

rətindən danışmaq lazımdır. Onun uca boyu, düzgün qaməti, məğrur yerişi, kəskin təsirli nitqi Heydər Əliyevə layiq bir surətin canlanmasına xidmət edir. Onun hər hərəkətində bir məna vardır. O, düşməyə qarşı qəzəbli, dostu qarşı mərhəmətlidir. Onun əl hərəkətləri də mənalıdır. Bir sözlə, Ulu Rəhbərin obrazını məharətlə canlandıra bilir” [2, s. 82]. Onu da qeyd edək ki, 1997-ci ildə yazılan əsərin səhnələşdirilməsi müəyyən maneələrlə üzləşir, Nəhayət Naxçıvanda səhnə həllinin tapır ki, müəllif özü də tamaşanı uğurlu hesab edir [s. 66]. Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, C.Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının direktoru və aktyoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi İftixar Piriyevin “Qurtuluş dastanı” epik tarixi dramı əsasında 2015-ci ildə hazırlanmış eyniadlı tamaşada isə dahi siyasətçinin müqəddəs ideallarının, mübarizliyinin poetik səhnə təəcəssümünün şahidi olduq (10). Ümummillil liderə həsr olunmuş poema və pyeslərin müəllifi İftixar Piriye bu əsərində Heydər Əliyevi ən müxtəlif situasiyalarda təkkinli, müdrək siyasətçi, dövlət xadimi, ailə başçısı kimi göstərməklə, unikal şəxsiyyət, qeyri-adi zəkaya malik bir siyasətçi kimi təqdim edir. Əsərin əsas ideyası millivətənpərvərlik mövzusu təşkil edir. Ötən əsrin 90-cı illərindən müəyyən fraqmentləri əhatə edən pyesdə xalqın müqəddəratını həll edəcək tarixi proseslər – sovet imperiyasının süqutu, milli özünüdərkini inkişafı və bunun nəticəsi olaraq müstəqillik ideyalarının meydana çıxması, dövlətçilik ənənələrimizin dirçəldilməsi üçün tarixi situasiyanın yetişməsi öz dolğun bədii ifadəsini tapıb.

İyunun 15-də – Milli Qurtuluş Günündə muxtar respublikanın dövlət rəsmilərinin, ictimaiyyət nümayəndələrinin, ziyalılarınin iştirakı ilə keçirilən premyerada pyesin müəllifi, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi İftixar Piriye iştirak və çıxış etmiş, uğurlu tamaşa münasibətilə kollektivə təbrik etmişdir [10]. Tamaşa ümummillil liderimizin bədii obrazının uğurlu səhnə təəcəssümü ilə yaddaqalan olmuş, dahi şəxsiyyətin zəngin həyat yolunun müxtəlif məqamlarını, siyasi uzaqgörənlik və qətiyyətini, xalqla lider həmrəyliyin təəcəssüm etdirən canlı kütləvi səhnələr alqışlarla qarşılanmışdır. Xüsusilə də ulu öndərin doğma yurdu Naxçıvana qayıtması, orada fəaliyyət göstərməsi, ölkə ictimaiyyətinin qabaqcıl nümayəndələrinin Naxçıvana gəlməsi və xalqın təkiddi tələbi ilə dahi şəxsiyyətin ölkə rəhbərliyinə yenidən qayıtması maraqqoğuran səhnələrdəndir. Xalq artisti Kamran Quliyevin quruluş verdiyi tamaşada Xalq artistləri Rza Xudiyev, Rövşən Hüseynov, Həsən Ağasoy, Şirzad Abutalıbov, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artistləri Əli Əliyev, Əbülfəz İmanov, Xəlil Hüseynov, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar artisti Səməd Canbaxşiyev və digərləri öz ifaları ilə uğurlu səhnə həllinə nail olmuşlar. Əsərin finalında aktyorların müəllifin “Müstəqil vətənin memarı” rekviyem-poemasını söyləməsi qurtuluşa aparan milli birliyin əzəmətli rəmzinə çevrilməklə rejissor uğuru sayıla bilər.

Dahi şəxsiyyət kimi həm də milli ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin qədirşünası, kamil bilicisi olan ümummillil liderimizin 100 illik yubileyi münasibətilə teatr sənətsevərləri daha bir ərməğanla sevindirdi. Tanınmış yazıçı-dramaturq, professor, Əməkdar jurnalist Aqşin Babayevin 1993-cü ildə qələmə aldığı “Xilaskar” pyesi [3] yeni səhnə təəcəssümü qazandı. Əsərin ideya-siyasi aktuallığını təsdiq etmək üçün təkə bu faktı xatırlatmaq kifayətdir ki, Heydər Əliyevin bədii obrazını səhnəyə gətirən və bu sahədə ciddi yaradıcılıq uğuru qazanan ilk dramaturq Aqşin Babayev “Xilaskar” pyesini özünün şah əsəri adlandırmış, əsər dəfələrlə səhnələşdirilmişdir. Pyes Azərbaycan xalqının böyük xilaskar oğlu, ümummillil liderimiz Heydər Əliyevin ikinci dəfə rəhbərliyə gəlişinə həsr olunmuşdur. Məlumdur ki, 1990-cı illərdə Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında anarxiya, siyasi böhran hökm sürürdü. O zamankı sovet dövlətinə arxalanan rəhbərlik hakimiyyətdən getmək istəmirdi. Xarici əleyhdarların təsirləri,

daxili münaqişə respublikanı, xalqı məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qoymuşdu. Bu sənədli-publisistik pyes konkret tarixi faktlar, stenoqram yazılar əsasında həmin tarixi dövrü əks etdirir.

Həmin mürəkkəb tarixi hadisələrin fəal iştirakçısı olan, Heydər Əliyevi dahi şəxsiyyət kimi yaxından tanıyan müəllifin bir ictimaiyyətçi, yazıçı və jurnalist kimi sağlam siyasi düşüncəsi, əqidə bütövlüyü əsərdə aydın əks olunur. Yazıçı, dramaturq, ssenarist, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi Əli Əmirli yazır: “Əsərin uğuru ilk növbədə Aqşın Babayevin çox mürəkkəb olan həmin dövrdə qaynar hadisələrin içində olması və bu hadisələrin iştirakçılarını yaxından izləyə bilməsi ilə bağlıdır. Ən vacib məqamlardan biri də, dramaturqun, qulluq vəzifəsinə görə birbaşa Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında işləməsi, böyük şəxsiyyətlə birbaşa ünsiyyətdə olması, onu yaxından müşahidə edə bilməsidir. Bədii yaradıcılıqda bu məqamın əhəmiyyəti çox böyükdür” [11].

Qeyd edək ki, bu sənədli-publisistik əsəri Sumqayıt Dövlət Dram Teatrının baş rejissoru, Xalq artisti Firudin Məhərrəmov səhnə üçün uyğunlaşdırmaqla pyesə daha zəngin dinamik çalarlar, yeni bədii məziyyətlər gətirib. Yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, artıq müasir mövzulu siyasi-tarixi əsərlərin uğurlu səhnə həllində təcrübəsi olan rejissor, Xalq artisti Kamran Quliyevin yozumunda əsərin əsas ideyası – Azərbaycanın yaxın tarixindəki təbədüllətlər dövrü, siyasi çəkişmələr, milli təfriqə, xalqın öz xilaskarına tapınması və bunun sayəsində qələbə qazanması uğurlu səhnə həllini tapmışdır. Düzgün aktyor seçimi nəticəsində müxtəlif tipli tanış simaların bədii obrazlarının uğurla canlandırılması, dramaturji konfliktlərin dinamik tempə bir-birini izləməsi uğurlu rejissor işidir. Tamaşanın ikinci rejissoru Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar artisti Səməd Canbaxşiyevdir.

Əsərin baş qəhrəmanı uzaqgörən siyasətçi, müdrik rəhbər, dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevdir. Uğurlu ədəbi priyomdur ki, bu obraz siyasi-tarixi dəyərliliyinə görə səhnədə az görünür, buna baxmayaraq, gərgin dramaturji konfliktlə müşayiət olunan siyasi proseslər, xalqın ölüm-dirim mübarizəsi məhz Onun adı, şəxsiyyəti ətrafında uğurla cərəyan etdirilir. Sərt və qətiyyətli baxışları, inamlı yerışı, aydın, nüfuzedici nitqi – bir sözlə, güclü xarizmatik xüsusiyyətləri milli yaddaşımıza əbədi həkk olunmuş, xalqın səcdəgahına çevrilmiş ulu öndərin obrazını yüksək səviyyədə canlandırmaq şərəfli bir iş olmaqla yanaşı, həm də böyük məsuliyyət tələb edir. Yuxarıda bəhs olunan tamaşalarda da ümummilliyet liderin bədii obrazını peşəkarlıqla ifa edən Xalq artisti Rza Xudiyev bu çətin və şərəfli işin öhdəsindən növbəti dəfə məharətlə gələ bilib. Bunu tamaşaçı alqışları da bir daha təsdiq edir. Pyesdəki Ədalət obrazı ölkədəki vəziyyətin həddindən artıq təhlükəli olduğunu, böyük xilaskarın siyasi gəlişinin tarixi zərurətə çevrilməsi ideyasını tamaşaçıya çatdıran, Heydər Əliyevi dəstəkləyən xalqın nümayəndəsidir. Ali Sovet aparatında şöbə müdiri işləyən Ədalət müəllif ideyalarının daşıyıcısı olmaqla, adından da görüldüyü kimi, haqqın, ədalətin rəmzidir. Ədalətin “Bir də mən özüm o nadir şəxsiyyətin (Heydər Əliyevin – M.S.) kadriyam. Xaricə işləməyə gedəndə də Onun xeyir-duası ilə getdim, qayıdanda da Onun xeyir-duası ilə vəzifəyə təyin olundum”, “Mən də jurnalistəm” ifadələri əminliklə deməyə əsas verir ki, bu obrazın prototipi elə müəllifin özü – 1972-1975-ci illərdə Türkiyədə işləyən, 1991-cı il mart ayının 1-də Milli Məclisdə yaradılan mətbuat xidmətinin ilk rəhbəri olan, ulu öndərin rəhbərliyi ilə uzun müddət sədaqətlə jurnalistlik fəaliyyəti göstərən Aqşın Babayevdir. Aydın siyasi mövqeyə, sağlam və dəyişməz əqidəyə malik, gələcəyi düzgün proqnozlaşdırmaqla bilən və Ali Sovet sədri başda olmaqla əks cəbhədə dayanan qüvvələrlə fəal mübarizə aparan bu obrazı aktyor Nəsimi Məmmədşad uğurla yaratmışdır. Tamaşadakı siyasi qütbləşmənin dolğun təqdimatını uğurlu rejissor işi hesab etmək olar. Bir qütbə Heydər

Əliyevi lider seçən xalq dayanır. Ədalətin təbirincə desək, “Xalq əlaqaranlıqda evindən çıxıb bir parça çörək qazanmaq üçün metroda, avtobusda, trolleybusda əzilənlər, gecəsini-gündüzünə qatanlar, ailəsinin yanında başı aşağı olanlardır, bir də... Bax burada, böyrümüzdə, Şəhidlər xiyabanında yatanlardır xalq. 20 Yanvar qurbanlarıdır, şəhidlərdir xalq”. Digər bir qütbədə isə Ali Sovetin sədri və onun tərəfdarları durur. Xanım sədr – zamanın diktəsini, müstəqillik əldə etmək fürsətini dəyərləndirə bilməyəcək qədər köhnəfikirli, keçmiş ideologiyanın sadıq qulu olan, tədirgin, istefa xoflu bu obraz tamaşaçıda acı təəssüf və ikrah hissi yaradır (Günay Qurbanova – Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar artisti) Onun istefasından sonra hakimiyyəti təmsil edən Sədr əvəzi (Əli Əliyev – Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti) siyasi idarəetmə, xalqa münasibət, əqidə baxımından mahiyyət etibarilə heç də əvvəlki həmkarından geri qalmır. Yuxulu Həşim obrazı (Əbülfəz İmanov – Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti) böyük satirik Sabirin “Millət necə tarac olur-olsun!” deyən, çağdaş dövrümüzdə də milli biganəlik, etinasızlıq azarından xilas olmayan, qəflət yuxusundan ayıla bilməyən, yalnız şəxsi mənfəət üçün yaşayan tiplərini xatırladır. Milli satqınlıq və heysiyyətsizlik, riyakarlıq simvolu, şəxsi ambisiyalarını hər şeydən üstün tutan, hakimiyyət boyunduruğunun mənfəət qulu olan, ələyaz yelinə bənzəyən, siyasi ab-havaya uyğun olaraq “diplomatik gedişlər” edən, dondan-dona girib olmayan əqidəsini 1 dəqiqədə satan, milli təfəkkürə malik, xalq üçün çarpışan ziyalılara qarşı kin və qisas hissi ilə alovlanan Saqqal Həmzə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti Vidadi Rəcəblinin istedadlı ifa tərzilə keçəl həmzələrin müasir xələfi kimi tamaşaçıda nifrət hissi oyadır. Ulu öndərin Ali Sovetdəki tarixi cəsarətli çıxışı, dahi siyasətçinin ölkənin siyasi reallıqlarını bütünlükdə acı təfərrüatları və çıxış yolları ilə ortaya qoyması, bundan kəməltifat olan “xalq elçiləri”nin çıxışı boykot etməyə çalışmaları, haray-həşir salmaları təsirli səhnələrdəndir. Həmin səhnə onilliklər keçməsinə baxmayaraq o illərin canlı şahidləri olan tamaşaçıda eyni kin, qəzəb hisləri yaşadır ki, tamaşanın əsl səhnə uğuru da məhz budur. Əsərdə adı konkretləşdirilməyən, lakin xalqa yaxşı bəlli olan obrazlardan Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin sessiyadakı alovlu çıxışı – vətənpərvər ziyalı mövqeli, tarixi gerçəklikləri obyektiv qiymətləndirməsi (Səməd Canbaxşiyev – Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar artisti) böyük rəğbət hissi doğurur. Yazıçı Bayram Bayramovun sessiyadakı qərəzli, riyakar, o zaman xalq tərəfindən böyük etirazla qarşılanan çıxışı (Həsən Ağasoy - Xalq artisti) tarixi kəşməkəşli dövrü tamaşaçıya bir daha xatırladır. Tamaşada kimya elmləri doktoru, professor, Nyu-York Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, 1990-cı ildə Azərbaycan SSR-nin Ali Sovet deputatı seçilən Ədalət Rəhimlinin bədii obrazı olan Kimyaçı deputat da (aktyor Cəbrayıl Nəbiyev) Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi naminə fəal mübarizə aparan bir obraz kimi tamaşaçıya uğurla təqdim olunur. Tamaşada rol alan digər aktyorların da ifası əsərin siyasi ideyasının dolğun çatdırılmasına uğurla xidmət edir.

Milli müstəqillik hərəkətini təsvir edən kütləvi səhnələr – qarşıdurma, hakimiyyətdəki anarxiya və xaosa qarşı xalqın qəzəbi müəllif və rejissor qayəsini ustalıqla tamaşaçıya çatdırır. Məşum Gəncə hadisələri, Heydər Əliyevin Gəncəyə getməsi, bu hadisəyə ziddiyyətli münasibət tamaşanın kulminasiya nöqtəsidir. Bu epizod vətəndaş qarşıdurmasının qarşısını alan ulu öndər Heydər Əliyevin müstəqilliyimizi əbədiləşdirən xilaskar obrazını sənətin ecazkar qüdrətilə bir daha yaddaşlara həkk edir. Tamaşanın quruluşçu rəssamı Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar rəssamı Səyyad Bayramov, musiqi tərtibatçısı Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi İmamqulu Əhmədovdur.

Tamaşanın ən böyük uğuru, siyasi-tərbiyəvi əhəmiyyəti ondadır ki, tariximizin təlatümlü

anları, ölkəni uçuruma aparan siyasətbazların iç üzü, xəyanətkar xislətləri təkrar göz önündə canlanır. İlk səhnədə milli uçuruma yuvarlanmaqda olan, əsarət və istibdada qarşı etiraz dalğası ilə coşan xalq istiqlal uğrunda şərəfli və kəşməkəşli mübarizə yolunda yeganə xilaskarı, dahi şəxsiyyət ətrafında sıx birləşərək qələbə qazanır. Ulu öndərin “Biz düz yolla, haqq yolu ilə, Allah yolu ilə, Quran yolu ilə, demokratiya yolu ilə, həqiqət yolu ilə, müstəqillik yolu ilə gedirik. Biz istəyirik ki, Azərbaycanda haqq-ədalət olsun, Azərbaycan müstəqil yaşaya bilsin, xalqımız milli azadlığını həmişə qoruyub saxlaya bilsin!” arzuları gerçəkləşir. Finalda Prezident cənab İlham Əliyevin “Xoşbəxtəm ki, ata vəsiyyətini yerinə yetirdim!” cümləsi ilə başlayan çıxışının fonogramla səsləndirilməsi Heydər Əliyev ideyalarının bugünkü təntənəsi, bu ideyalara iyirmi illik dönməz sədaqətin, layiqli siyasi varisliyin qələbəsi kimi qürur və iftixar doğurur. Bir daha aydın dərk olunur ki, Heydər Əliyev dühasının böyüklüyü ondadır ki, təkcə sağlığında deyil, tarix boyu, əbədiyyən bir xalqın xilaskarına çevrilməyi bacarıb.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin şərəfli və mənalı ömür yolu, dəyərli siyasi irsi gələcək çoxsaylı elmi-siyasi tədqiqatların mövzusu olmaqla yanaşı, bu dahi şəxsiyyətin əbədiyaşar, işıqlı obrazının ədəbiyyatımızda, incəsənətimizdə, xüsusilə də yeni-yeni səhnə əsərlərində yaradılması da hər zaman aktual olacaqdır. Çünki “Heydər Əliyev öz xalqını zamanın mürəkkəb tarixi-siyasi sınaqlarından uğurla çıxarmış və ardıcıl mübarizə apararaq onu müstəqilliyə qovuşdurmuş qüdrətli şəxsiyyətdir. Azərbaycan xalqı yeni əsrə və yeni minilliyə məhz Heydər Əliyev zəkasının işığında qədəm qoymuşdur. Davamlı yüksəliş yolunda inamla irəliləyən müasir Azərbaycan Heydər Əliyevin həyat amalının təntənəsidir” [1].

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. “Azərbaycan” qəz., 2022, 30 sentyabr.
2. Babayev A. Koroğlunun Çənlibelə Qayıdışı. Bakı: MHS-Poligraf, 2010, 96 s.
3. Babayev A. Səhnə, ekran. efir. Bakı: Şərq-Qərb, 2016, 422 s.
4. Bağırılı A. Heydər Əliyevin obrazı dramaturgiyada və teatrdə. “Respublika” qəz., 2020, 20 iyun.
5. Əlişanoğlu T. Heydər Əliyevin tarixi obrazı və ədəbiyyat. “525-ci qəzet”, 2019, 18 iyul.
6. Əmirli Ə. Heydər Əliyev obrazı Azərbaycan dramaturgiyasında “525-ci qəzet”, 2023, 16 noyabr.
7. Həbibbəyli İ., Əlişanoğlu T., Əsgərli Ə., Akimova E., Bağırılı A., Həsənova L. Ədəbiyyatda Heydər Əliyev obrazı: tarixi gerçəklikdən ideala. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 400 s.
8. Quliyev Ə., Quliyeva A., Rzayev F. Ulu öndərin ilk bədii obrazı Naxçıvan səhnəsində / Heydər Əliyev tariximizdə və taleyimizdə. Naxçıvan: Əcəmi, 2023, 271 s., s. 176-184.
9. Muxtarov R. Sənət həyatdan bir pillə yüksəkdir... “525-ci qəzet”, 2011, 14 iyun.
10. Naxçıvanda “Qurtuluş dastanı” tamaşasına baxış olmuşdur. “Şərq qapısı” qəz., 2015, 16 iyun.
11. <https://1001info.az/az/posts/detail/heyder-eliyevin-isiqli-obrazina-aqsin-babayev-bir-dramaturq-kimi-iki-defe-muraciet-edib-eli-emirli-yazir-1700133861a>.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: mehrisultan1972@mail.ru

Mehriban Sultanova

**THE ETERNAL IMAGE OF THE NATIONAL LEADER HEYDAR ALIYEV
ON THE STAGE OF NAKHCHIVAN**

National leader Heydar Aliyev is a genius who left an indelible mark on the history of Azerbaijani statehood. The name of this outstanding political figure is associated with the realization of our people's aspirations for independence, the idea of national statehood, and the creation of a modern Azerbaijani state. The political legacy of the Great Leader was forever inscribed in golden letters in the history of our statehood. That is why the creation of an artistic image of the great patriot, wise leader, world-famous politician Heydar Aliyev, the genius of this historical figure, the correct assessment of certain historical processes and modern social and political conditions have become the requirements of our modern national drama. These works were a success on stage and were received with great sympathy by the public.

The Nakhchivan State National Drama Theater named after Jalil Mammadgulizadeh, which has ancient and rich artistic traditions, occupies a special place in the repertoire of performances that depict the eternal image of our national leader Heydar Aliyev. Undoubtedly, we can say that the Nakhchivan Theater has successfully fulfilled this honorable mission and formed a wonderful tradition in this field.

The article considers the successful stage fate of the play by professor, writer-publicist Adil Babayev entitled "The Return of Koroglu to Chenlibel", staged in the theater in 2008, and the play of the same name, prepared in 2015, based on the epic-historical drama "The Saga of Salvation" of Iftikhar Piriyeu. At the same time, a new stage adaptation of the play "Savior", written by the famous playwright, professor, and honored journalist Agshin Babaev in 1993, is analyzed in detail from an artistic point of view. The play is assessed as a valuable artistic contribution to the celebration of the 100th anniversary of national leader Heydar Aliyev, who, as a brilliant politician, is also an excellent expert on our national literature and art. The ideas of all three works are based on a difficult period in the modern history of Azerbaijan, the close unification of the people around their leader by choosing the right path, salvation and, thanks to this, achieving independence and development. The article notes that the revival at a high level of the bright image of the great leader, forever imprinted in our national memory, is not only an honorable task, but also requires great responsibility. People's Artist Rza Khudiyev, who professionally embodied the artistic image of the national leader in all three of the above-mentioned performances, skillfully coped with this difficult and honorable task and created memorable images with his unique performing skills.

Keywords: *national leader Heydar Aliyev, drama, artistic image, stage, theater, actor, manner of performance, spectator.*

Мехрибан Султанова

**ВЕЧНЫЙ ОБРАЗ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРА ГЕЙДАРА
АЛИЕВА НА СЦЕНЕ НАХЧЫВАНА**

Общенациональный лидер Гейдар Алиев – гений, оставивший неизгладимый след в истории азербайджанской государственности. С именем этого выдающегося полити-

ческого деятеля связана реализация стремления нашего народа к независимости, идеи национальной государственности, создание современного азербайджанского государства. Политическое наследие Великого Вождя навсегда было вписано золотыми буквами в историю нашей государственности. Именно поэтому создание художественного образа великого патриота, мудрого руководителя, всемирно известного политика Гейдара Алиева, гениальность этой исторической личности, правильная оценка определенных исторических процессов и современных социальных и политических условий стали требованиями нашей современной национальной драматургии. Эти произведения имели успех на сцене и были встречены с большой симпатией широкой публикой.

Нахчыванский Государственный Национальный Драматический Театр имени Джалила Мамедкулизаде, имеющий древние и богатые художественные традиции, занимает особое место в репертуаре спектаклей, в которых изображен вечный образ нашего общенационального лидера Гейдара Алиева. Без сомнения можно сказать, что Нахчыванский театр успешно выполнил эту почетную миссию и сформировал замечательную традицию в этой области.

В статье говорится об успешной сценической судьбе спектакля профессора, писателя-публициста Адила Бабаева под названием «Возвращение Кёроглу в Ченлибель», поставленного в театре в 2008 году, и одноименной пьесы, подготовленной в 2015 году по мотивам эпико-исторической драмы «Сага о спасении» Ифтихара Пириева. В то же время подробно с художественной точки зрения анализируется новая сценическая экранизация пьесы «Спаситель», написанная известным писателем-драматургом, профессором, заслуженным журналистом Агшином Бабаевым в 1993 году. Пьеса оценивается как ценный художественный вклад в празднование 100-летнего юбилея общенационального лидера Гейдара Алиева, который как гениальный политик является также прекрасным знатоком нашей национальной литературы и искусства. За основу идей всех трех произведений взят трудный период в новейшей истории Азербайджана, тесное объединение народа вокруг своего вождя путем выбора правильного пути, спасения и благодаря этому достижение независимости и развития. В статье отмечается, что возрождение на высоком уровне светлого образа великого вождя, навсегда запечатленного в нашей национальной памяти, является не только почетной задачей, но и требует большой ответственности. Народный артист Рза Худиев, профессионально воплотивший художественный образ национального лидера во всех трех вышеназванных спектаклях, умело справился с этой сложной и почетной задачей и своим неповторимым исполнительским мастерством создал запоминающиеся образы.

Ключевые слова: общенациональный лидер Гейдар Алиев, драматургия, художественный образ, сцена, театр, актер, манера исполнения, зритель.

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 06.02.2024

Son variant 27.02.2024